

BAÁN TIBOR

Miklóssy Endre: Vízöntő – vagy amit akartok

Széphalom Könyvműhely, 2017

Európa válsága elmélyülni látszik. Miklóssy Endre (1942–2018) építészmérnök, író, filozófus életműve ezt a kérdéskört vizsgálja. Műveit olvasva egy olyan eszmei harctérre merészkedik az olvasó, amely felett meglehetősen sötét felhők gomolyognak. Meglehet, vihar készül. Olyasféle, melynek méreteiről egyelőre nem sok fogalmunk lehet. Tény, hogy az eszmetörténet nagy alakjai, szenvedő és lázadó teoretikusai, Schopenhauer vagy éppen Nietzsche, valamint a másik oldalon a megváltást, a kibontakozást keresők, így Hamvas Béla, Karácsony Sándor, Fülep Lajos és Várkonyi Nándor életműve Miklóssy Endre vizsgálódásainak fókuszában helyezkedik el. Művei (*Küszöbök*, 1995; *Hamvas Béla*, 2000; *Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél*, 2001; *A másik ember keresése*, 2006; *Évezredek között*, 2013; *A Szent Korona és az állam*, 2015), illetve a társszerzőként jegyzett hét könyv, amelyekben fontos tanulmányokkal szerepel, lehetőséget adnak az életmű kutatóinak, hogy a teljes szellemi panorámát vizsgálják.

A *Vízöntő – vagy amit akartok* öt tanulmánya, esszéje talán éppen égető aktualitása miatt nem került az értő figyelem fókuszába. Gyaníthatóan azért, mert a korszak embere még nem látja önmagát. A nyitó tanulmány (*Jelentés és valóság*) Fülep Lajos értékelméletének rekonstrukciója. A kiindulópont annak rögzítése, hogy a „gondolat is visszamegy valamilyen érzékelésre. Ez az, amit a modern filozófia figyelmen kívül hagyott, és Fülep ennek kijavítására vezette be a »konkrét valóság« fogalmát az idealista dedukciók helyett.” Miklóssy Endre Tímár Árpád kutatásaira alapozva a töredékekből kibontakozó filozófiai építményt tárja elénk. Fülep a logika felől bírálja Descartes elhíresült *cogitóját*, s jut el oda – ez Fülep Lajos megállapítása –, hogy „Az emberi lét, az emberi valóság sohasem csak egyéni. Éppen azért, mert független önmagától. Ezért bizonytalan, ezért van szüksége bizonyosságra. Innen a társas élet. Innen a tudomány, erkölcs, vallás. [...] Nincs más mértéke csak a mások által való megértésben.”

Az Európa végnapjai (Az első világháború kitörése) című tanulmány Karácsony Sándortól vett mottó-

ja szerint „A hazugság fogja elpusztítani a világot”. Az oknyomozó történelemfilozófiai vizsgálódás idézi Kant *Az örök béke* című művét, amelyben azt olvashatjuk: „Egyesíti a népeket a kölcsönös haszonlesés. Ez a kereskedőszellem, amely a háborúval nem létezhetik együtt...” Ezzel szembeszegezhető – még ha ideig-óráig történelmi igazsága is van Kantnak – Nietzsche megállapítása: „Most már majdnem minden földi dolgot csak a legdurvább és leggonoszabb erők határoznak meg: a vagyonszerzők önzése és a katonai kényurak”. A két megállapítás történelmi lejtársasfolyamata a viszonylagos stabilitás megbomlását elemzi. A világpolitika fordulatait, mint amilyen „az angol politika oroszbarát fordulata 1906-tól”. Az első világháború, amelybe beszállt Amerika, az európai háború döntő fordulata. Ami eddig a kontinens anyagi és szellemi folyamataiból következett, azt most felülírta egy külső erő, amely a központi hatalmak ellen szállt síkra, tekintet nélkül a kontinens évszázados anyagi és szellemi összefonódásaira, történelmére, s teremtett egy olyan, kizárólag az erő és hatalom érvrendszerére alapján működtetett, oktrojált békét, amelynek tömeglélektani, történelmi revánslogikája szinte törvényszerűen vezetett el a második világháború irracionális örületéhez.

A *Nietzsche sivatagja* című tanulmány eszmetörténeti folytatása a korábban felvetett gondolatoknak. A kíméletlen igazmondó és diagnoszta a tradíciók kiüresedését látta meg: „A hagyomány közössége, az összetartó kapcsolat üres formalitássá vált”. Miklóssy Endre, miközben a korkritikus Nietzschét vizsgálja, utal a csodagyerek, a sikerorientált filozófus és költő fokozatos izolációjára mint szenvedéstörténetre. Egy olyan fordított megváltót mutat fel, aki mintegy magában inkarnálta az európai ember lehetséges ellentmondásait. A kor kultúra- és szellemellenessége ellen indította meg az önmaga által önironikusan *korszerűtlennek* mondott korkritikáját. „Nietzsche magánya az alámerülés: »Alá kell merülnöm – írja –, ahogy az emberek mondják, kikhez le akarok szállni. Zarathustra újból ember akar lenni.«”

Nietzsche fennen zengő irodalmi nyelve az esztétikai megformálás és a filozófia határterületén helyezkedik el. Ez a körülmény részben magyarázza, hogy metaforikus, mítoszteremtő vonatkozásai ellentmondásba kerülnek a filozófia tudományos tartalmaival. Talán ebből is következik, hogy Nietzsche „tükör”, mindenki saját magát véli felfedezni benne. Leginkább a nagy tanító, a próféta alakja vált egyér-

telmüvé, de milyen próféta az, aki kívül van? „Ez az én utam – mondja –, de melyik a tiétek? Mert az út nem létezik.” Miklóssy szerint az idézett mondat Nietzsche „világ-szemléletének kulcsa. Mintha zárójelbe tenné önmagát az olvasója előtt: semmi közöd hozzá (énhozzám)! Ha pedig ez így van, miről beszélünk egyáltalán? Mégis van benne három alapvető üzenet másoknak is. Az egyik, hogy önmagát dokumentálja, felkínálja testét-lelkét tanulságképpen másoknak”. A másik vonatkozást abban látja a szerző, hogy Nietzsche „miközben a kereszténységet megátkozta, az mégis úgy van jelen a nem tudatos Énjében, hogy Jézus Krisztus kijelentésére utal. »Én vagyok az út, az igazság és az élet.«” A kereszténység mint európai gondolat, öntőforma, viszonyítási alap az *Imígyen szóla Zarathustra* megformálásában is jelen van, hiszen a mű mint valami ellen-evangélium értelmezhető. Nyilvánvalóan a Biblia nyelvi ihlete működik benne. Ez a körülmény eleve megkérdőjelezi, hogy létezhet-e olyan ember, aki kiléphet a történelem nyelvi és társadalmi összefüggérendszeréből? „A labirintusi ember a nem elgondolható kívánja elgondolni.” A probléma lényege, hogy az Én a maga belső világának csak egy részét tartalmazza, az egyén fejlődése pedig a benne lévő nem-Énnek a megformálása. „Fichte és nyomában a német romantika szerint – mutat rá Miklóssy Endre – a nem-Ént teljes egészében Én-né kell alakítani.” E témakör vonulatában felrémlik az európai létforma szellemi agóniája. Nietzsche, mikor alámerült és elvetette a transzcendenciát mint az Európát formáló mítoszt, s prófétája által kijelentette, hogy „Isten meghalt”, akkor implicite azt is kimondta, hogy „Isten élt”. Mi több: „Mi emberek öltük meg.” Innen csak egy lépés a tanulság – idézi Miklóssy Dosztojevszkijt: „Ha az emberek nem hisznek már Istenben, akkor mérszárolni fogják egymást.” A jóslat már nem jóslat.

A következő tanulmány címe *Mellérendelés*. Karácsony Sándort (1891–1952), a magyar filozófia és pedagógia meghatározó alakját idézi. „Kiindulási pontja épp ott van, ahol Nietzsche megrekedt, vagyis a belső és külső dialektikájának a másféle felfogásában. Az embernek csak egy része az, amit Én-nek

Kő Pál: Markazi Szűzanya (2003)

mondunk, de olyan tartalma is van, ami nem az Én. [...] Ezt az embernek Te-vé kell átalakítania. [...] Határtalan, időtlen, megmagyarázhatóan-magától értetődően csodálatos szillogizmus zárótétele a másik ember.” Karácsony Sándor a hidat kereste tehát, amely a világokat összeköti. Nyelvfilozófiai kiindulópontja sok szempontból forradalmi lehetőséget tár a gondolkodó ember elé.

A toldalékoló magyar nyelv világhoz való viszonyában, szerkezetében, szemben a flektáló nyelvekkel, nem az alá- és fölérendelés igézetében áll. A lényeg a mellérendelés. „Ez a grammatikai különbség – mutat rá a tanulmány – alapvető ontológai kérdésekig is vezethet.”

A „társaslelki” megközelítés három fajtája: a jelrendszer, a jelképrendszer és a tettrendszer. A tett a jelen felől csak elindult, valójában a jövő felől értelmezhető, onnan kap értelmet. Miklóssy Endre ebben a dolgozatában is összefüggéskutatónak mutatkozik. Utal a mítoszkutató Alekszej Loszevre, valamint a hindu Szánkja ismeretelméletére, hogy „oksági

összefüggések nincsenek, csupán egymás utáni precedensek és a megmagyarázhatatlan csoda”. Értsük ezen azt, hogy „itt van a világ közepe”, vagyis a jelenben, ahonnan a jövő még nincs igazán jelen. Ez a nyitottság – lehetőség, a *társaslelki* kapcsolódás alapja. „Kontra György szerint a mellérendelés elve az egész emberiség közös nyelvének, azaz közös szimbólumrendjének az alapja lehet.”

A kötetzáró esszé, *A modernből a posztba* mottója Dürrenmattot idézi: „A kultúra olyasmi, amit meg lehet menteni.” A kijelentés után persze kérdőjeleket

Oláh Katalin Kinga: Szűzanya a gyermek Jézussal

kell tennünk. Ezekkel Miklóssy sem takarékoskodik. Mert milyen irányba megy Európa? Vajon Nietzsche diagnózisa a hagyományok kiüresedéséről, a semibe bódult céltalanságról, az úttévesztésről és az úttalanságról hova vezet? A vizsgálódás egyik kiindulópontja Fülep Lajos gondolata: „Tettek és művek között értékelés nélkül nincs kapcsolat.” A kérdés, hogy miképp teremthető meg (a pénzforgalom analogiájára) az értékelés, az „egyetemes csereérték”? Vajon a történelem „Európa-kísérletei”, így a kapitalizmus, a kommunizmus (mint államkapitalizmus),

a fasizmus „jelszavában ugyancsak antikapitalista, miképp a kommunizmus”, de alapvetően e három formáció mindegyike „hazugságrendszer”, szoros kapcsolatban „az alapjaikat jelentő őshazugsággal, a totalitarizmussal.” Ezek után mi várható a globalizmustól? Miklóssy Endre válasza így hangzik: „A zürzavarból kialakult eredmény egy hosszú ideig tartó pszeudovalóság lett, ami éppen napjainkban kezd semmivé foszlani. A természet ugyanis nem tűri a vákuumot. Ahol megszűnik az értékelés, ott megszűnik a valóság is, de új valóságot fog építeni.” Ez az új „trösztösödő-etatizáló” világrendező valóság „az emberiség egészére hivatkozva üzent hadat mindenféle szűkebb körű kulturális, gazdasági, politikai értéknek és szerveződésnek.” A hadállások eléggé nyilvánvalóak. A kereszténység és az iszlám összeütközése napirenden van. Ugyanakkor „az emberbe a kezdetek kezdetén elültetett, sőt az emberrel vele született mag, az Aranykor, a Paradicsom és az eredeti teljes és magas élet” ideája irányt mutat. Akkor is, ha a „kiút [...] már nem a gyökerét vesztett Európából jön”.

Miklóssy Endre életművének egyik záróköve ez a mű, amely a kiutak keresését jelenti, olyan eszméket és eszmerendszereket kapcsol egybe, amelyek a magyarság és Európa értékrendjének védelmében aligha mellőzhetőek.